
Democratie en technologie

Het liberalisme is dood. Lang leve liberalisme 4.0 | De impact van nieuwe technologieën op de liberale samenleving

door Tamara Kipp, Bart Omlo,
Stephan de Nijs

In de huidige wereld van technologische veranderingen staat het (klassiek) liberalisme onder druk. Vanuit het vrijheidsprincipe wordt gesteld dat macht alleen mag worden aangewend om te voorkomen dat de vrijheid wordt ingeperkt of om te waarborgen dat we kunnen leven in een open samenleving. En precies daar wringt de schoen. Steeds vaker grijpt de overheid in bij wetenschappelijke of technologische ontwikkelingen, soms onder maatschappelijke druk, bijvoorbeeld als ontwikkelingen een (te) grote disruptieve werking hebben.

Karl Popper beschreef dit al als de ‘paradox van tolerantie’, waarbij we alleen met een bepaalde mate van intolerantie, de tolerante samenleving kunnen handhaven. Maar waar leggen we, in de huidige hoogtechnologische samenleving, de grens en wie bewaakt deze? En hoe beweegt het liberalisme mee in een tijd waarin technologische innovaties in hoog tempo verschijnen?

Veel innovaties raken aan onze kernwaarden en de liberale maatschappij waarin wij leven. Innovatie is het gebruik van een nieuw idee of nieuwe methode die een significante verandering teweegbrengt.

Innovatie is dus iets anders dan een uitvinding. Een uitvinding schept iets nieuws; innovatie gaat om het gebruik van deze schepping op een dusdanige manier dat dit een grote (ontwrichtende) verandering tot stand brengt. In dit artikel beschrijven we een aantal grote technologische veranderingen die de traditionele liberale beginselen waarop onze huidige maatschappij is gebouwd kunnen ontwrichten.

‘We leven in een tijd waarin de digitale technologie een ongekeerde snelle groei zal kennen, samenlevingen en leefpatronen ingrijpend zullen veranderen en waarin talloze grote ethische vraagstukken zich zullen aandienen,’ schrijven Jeroen van den Hoven en Peter-Paul Verbeek in het *Financieële Dagblad* (2018). Het is moeilijk om de gevolgen van technologische innovaties en de impact van het gebruik van ontwrichtende nieuwe technologieën te voorspellen. Ethische vragen komen op dit moment niet bij de ontwikkeling van nieuwe technologieën aan de orde, maar bij de toepassing ervan. Maar dan is het, veelal, te laat om invloed uit te kunnen oefenen: de maatschappij kan er allen nog voor kiezen om een voldongen feit wel of niet te accepteren. Soms bestaat deze keuze niet eens en dient de maatschappij zich aan te passen. Een gedegen meningsvormend onderzoek, een brede dialoog en een gedragen visie op de impact van innovaties is daarom van belang. Willen we als maatschappij bepaalde innovaties wel of niet en op welke manier dan wel of niet? Wie mag dat bepalen? Kunnen we en willen we randvoorwaarden aan innovaties scheppen

ter bescherming van de normen, waarden en vrijheden die wij nu kennen? En zo ja, hoe dan? Zo niet, waarom niet? Deze dialoog en de vormgeving van een toekomstvisie vindt het landelijk thematisch VVD-netwerk *De Impact van Verandering* (DIVV) niet alleen waardevol maar ook noodzakelijk ter bescherming van de (liberale) pijlers waarop onze maatschappij is gebouwd.

Lange tijd dachten liberale (wens)denkers dat als we de ontwikkeling van technologische innovaties gewoon zouden overlaten aan de hightech-wereld, deze diensten vanzelf zouden groeien naar fatsoenlijke producten die zouden passen binnen de normen en waarden van de liberale moderne samenleving. Maar de ‘wereld is na Snowden, Wikileaks en Cambridge Analytica wakker geschud uit de neoliberale wensdroom dat de optelsom van commerciële digitale diensten en producten door een onzichtbare digitale hand vanzelf naar een goede en fatsoenlijke digitale samenleving worden gestuurd’ (Van den Hoven & Verbeek 2018).

Hoe ver gaat menselijke controle ten opzichte van innovatieve technologieën? Wanneer is *human control* wel of niet *meaningful* – waardevol? Geven wij de wetenschap en innovaties onbegrensde en onbeperkte vrijheden, zelfs wanneer de toepassing van deze disruptieve technologieën onze vrijheden beperken? Wanneer dient de overheid in te grijpen en is dit wel wenselijk? Het ingrijpen in de wetenschap door de overheid wordt vaak gezien als een vorm van censuur en dat

---

is een absolute no-go in het liberale gedach-
tengoed. Liberale beginselen stellen dat de
overheid niet mag bepalen hoe het goede
leven van burgers eruit zou moeten zien
en dat er altijd moet worden beoordeeld
of overheidsingrijpen kan worden beperkt.
De overheid dient zich zo ver mogelijk te
houden van keuzes die de persoonlijke
levenssfeer aantasten. Dit wordt ook wel het
neutraliteitsprincipe genoemd. Veel nieuwe
technologische innovaties hebben echter een
ontwrichtende impact op dit neutraliteits-
principe.

**“... Ethische vragen komen op dit
moment niet bij de ontwikkeling
van nieuwe technologieën aan de
orde, maar bij de toepassing ervan.
Maar dan is het, veelal, te laat om
invloed uit te kunnen oefenen ...”**

In dit artikel stellen wij dat het neutraliteit-
sprincipe onder druk staat en de overheid,
door wel of niet in te grijpen in nieuwe
technologieën, invulling geeft aan wat het
goede leven van burgers moet zijn. In de
hedendaagse maatschappij is er een enig-
zins dualistische houding ten opzichte van
bemoeienis van de overheid met hedendaag-
se hightech ontwikkelingen. Enerzijds is er
wantrouwen jegens de overheid over alles
wat ze doet en niet doet om onze vrijheden
te beschermen. Anderzijds veroordelen we
Facebook, Google of Cambridge Analytics
niet in dezelfde mate wanneer zij activiteiten
ontplooiën om dezelfde vrijheden te beper-
ken.

Privacy

Privacy ten koste van veiligheid of veiligheid
ten koste van privacy? Tien jaar geleden
vonden er verhitte discussies plaats over
camera's op straat ten behoeve van veilig-
heid. Nu draagt iedereen een kleine com-
puter (mobiele telefoon) met zich mee die
op afstand kan worden gemonitord en geeft
u op elk moment van de dag prijs waar u
bent en met wie u bent. Het is een voorbeeld
van een innovatie waar we ons als maats-
chappij op hebben aangepast. Wij hebben
een belangrijke waarde – privacy, vrijheid
– ingeleverd voor een stuk technologische
voortgang. Dit is een kenmerk van de
liberale, open samenleving waarin wij nu
leven: wij staan open voor correcties op
wetten, gewoonten of instituties. De vraag
die hiermee gepaard gaat en nog niet is
beantwoord: is innovatie onderdeel van een
nieuwe morele ontwikkeling of moeten in-
novaties zich aanpassen aan onze bestaande
normen? Wilt u als mens conformeren aan
de wens van de omgeving of aan wat u denkt
dat de omgeving van u verlangt? De liberale
filosoof Karl Popper waarschuwde al voor
de zogenaamde ‘paradox van de tolerantie’:
als we als maatschappij onbeperkt tolerant
zijn tegen de intolerante mensen, zullen de
tolerante mensen en daarmee de tolerante
samenleving ten onder gaan (Popper 2007,
628-629).

Conform het schadebeginsel is onze vrij-
heid niet onbeperkt: onze vrijheid wordt
beperkt wanneer het de vrijheid van een
ander schaadt. Wat gebeurt er als de toepas-
sing van innovatie zorgt voor een ongelijk

speelveld waarbij niet elk individu even veel kan bijdragen aan onze maatschappij? Staan wij als maatschappij toe dat technologieën discrimineren of niet voor iedereen beschikbaar zijn? In een liberale samenleving dient de overheid erop toe te zien dat iedereen in beginsel gelijkwaardig is en dat de overheid zich neutraal verhoudt tot hoe mensen denken hun goede leven te leiden.

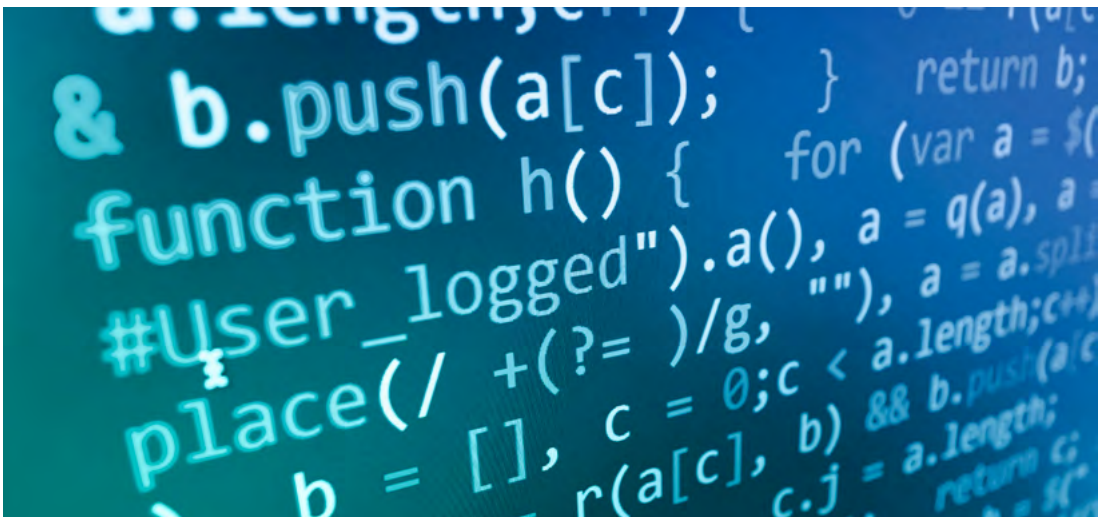
“... Onze vrijheid zal niet zozeer beperkt worden door rechtstreekse bedreiging of brute kracht, maar door bedrijven die bepalen welk gedrag zich buiten de norm bevindt of simpelweg ongunstig voor de winst zal zijn ...”

Maar waar leggen we in de huidige tijd met het enorme tempo van innovatie de grens en wie bewaakt deze? Evolueert het liberalisme? Kan innovatie leiden tot morele overbelasting? Kent de maatschappij een sociale veerkracht als het gaat om

het aanpassingsvermogen van de mens ten opzichte van ontwrichtende innovaties? In onderstaande paragrafen beschrijven we een aantal grote technologische veranderingen die op gespannen voet staan met het huidige principe van vrijheid en de autonomie van het individu. Deze illustreren de impact van nieuwe technologieën op onze liberale samenleving, alsmede waarom het traditionele liberale denken wellicht niet meer mogelijk is in deze tijd.

Algoritmes

Bijna de hele wereld bestaat uit data, maar wat betekent dat eigenlijk? Data zijn rauwe gegevens zonder context. Een voorbeeld van data is het getal 15.000. Als dit 15.000 euro's zijn, wordt deze data informatie (de euro wordt de context van het getal). Vrijwel alles in de wereld kan naar data worden vertaald. We hebben de technologie om elk stukje materie te scannen en vertalen naar data (EenVandaag 2017).

Hierdoor bestaat op een gegeven moment alles in de wereld uit data. Het is precies datgene wat algoritmes nodig hebben om de werkelijkheid te kunnen sorteren, rangschikken en doorzoeken. Algoritmes zijn regels gebaseerd op wiskundige formules die data op normen en criteria sorteren.

Als algoritmes worden samengebracht met kunstmatige intelligentie (zelflerend vermogen) ontstaat een situatie waarbij er van alles geleerd en geanalyseerd kan worden. Technologische automatisering die, zoals het woord al zegt, autonoom kan opereren, en gesteund wordt door kunstmatige intelligentie zorgt voor onbeperkte mogelijkheden en kan een enorme maatschappelijke ontwrichting teweegbrengen. Wij leven in een wereld waarin algoritmes ons wereldbeeld kunnen bepalen. Ze creëren namelijk een nieuwe lucratieve industrie: zelfmisleiding. Ons eigen gedrag in de digitale ruimte bepaalt onze vrijheid: hoe groter onze aanwezigheid in de digitale ruimte, des te kleiner onze wereld wordt. Bedrijven als Google en Facebook faciliteren namelijk een vorm van zelfindoctrinatie door het verkopen van onze eigen denkbeelden.

Volgens de Reuters Institute for the Study of Journalism gebruikt meer dan de helft van alle sociale media (zoals Facebook, Twitter en YouTube) gebruikers, social media als primaire nieuwsbron (Mis 2016). Deze sociale media gebruiken algoritmes die bepalen wat voor nieuws u ziet, gebaseerd op uw voorkeuren door middel van uw eigen zoek- en klik-gedrag op internet. De zoekfunctie

van Google kan niet worden vergeleken met een objectieve bibliotheeksecretaris: uw zoekresultaat is datgene wat Google – op basis van algoritmes – het voor u meest passende resultaat vindt. ‘Dat een computer objectief en eerlijk is, is reinste onzin: het voert precies uit wat iemand anders als recept heeft opgegeven’ (EenVandaag 2017).

“... Als algoritmes nieuwe algoritmes gaan bedenken en in een fractie van een seconde duizenden generaties kunnen overbruggen, wie zijn wij dan nog? ...”

Als een individu hier niet waakzaam voor is, bestaat het gevaar dat alle nieuwsberichten die aan dat individu verschijnen zijn of haar eigen denkbeelden bevestigen. Hierdoor wordt het individu beperkt in het uitdagen van zichzelf om een eigen mening te vormen op basis van informatie uit verschillende bronnen en uit verschillende oogpunten. Indoctrinatie en misleiding in de fysieke ruimte zijn in strijd met de Universele Rechten van de Mens, maar technologische bedrijven (niet staten) hebben op dit moment ogenschijnlijk nog vrij spel. De vraag is: als wij recht hebben op de vrijheid van meningsvorming, wie moet hier dan in voorzien? Daar wringt de schoen. Het internet is een soort gemeengoed: een ruimte waarin iedereen privileges heeft, maar niemand die als eigendom kan claimen (Bromley & Cochrane 1994, 13). Net zoals wij allen recht hebben op de lucht die we inademen, maar niemand eigenaar kan zijn van de lucht. Daarom is in cyberspace juist

ethiek belangrijk, daar hebben technologische innovaties immers grote maatschappelijke impact.

Het internet-of-things

Met het zogenaamde *internet-of-things* worden computers letterlijk in ons leven verweven. Het internet-of-things is een scala aan simpele of geavanceerde sensoren die met het internet verbonden zijn en data of informatie uitwisselen: alledaagse voorwerpen zijn met het internet verbonden en kunnen via het internet communiceren met andere voorwerpen of met personen. Steeds meer van deze producten zijn in staat om uiteenlopende zaken waar te nemen. Dat maakt het kwantificeren van processen op een zeer gedetailleerd niveau mogelijk. Of het nu gaat om het verzamelen van gegevens over de gezondheid van het individu, de productiecapaciteit van een fabriek of gegevens over energieverbruik,

de watervoorziening of transportmogelijkheden in steden. Het individu kan enorme baat hebben bij het internet-of-things. Het individuele leven wordt een stuk inzichtelijker gemaakt; met deze gedetailleerde zelfkennis kunnen bewuste keuzes gemaakt worden. Zo geven Facebook en Instagram sinds kort de mogelijkheid om het maximale gebruik van deze apps te beperken, worden we bewust gemaakt van ons energieverbruik en kunnen wij de effecten van onze keuzes terugzien in diverse fitness en lifestyle apps.

‘Het internet-of-things geeft individuen of groepen van individuen de kennis om zichzelf opnieuw te definiëren en aan te passen, zoals van een open samenleving verwacht mag worden, op de wijze zoals Abraham Malow in zijn artikel *A theory of human motivation* beschrijft als zelfactualisering’ zegt Gerd Kortuem, Professor internet-of-things

---

aan de faculteit van *Industrial Design Engineering* van de TU Delft, in een interview.

Maar behalve het individu zijn ook grote verzekeraars enorm geïnteresseerd in een dergelijk indringende kijk in onze dagelijkse gewoontes. John Hancock, een van de grootste en oudste verzekeraars in de Verenigde Staten, heeft recentelijk een levensverzekering aangekondigd die enkel beschikbaar is voor klanten die bereid zijn om hun gezondheidsdata, afkomstig van bijvoorbeeld een Fitbit of Apple Watch, af te staan. Deze ontwikkeling is erg zorgelijk voor de ontwikkeling van het individu. ‘Onze vrijheid zal niet zozeer beperkt worden door rechtstreekse bedreiging of brute kracht, maar door bedrijven die bepalen welk gedrag zich buiten de norm bevindt, gevaarlijk is of simpelweg ongunstig voor de winst zal zijn,’ zegt Gerd Kortuem. Deze ontwikkeling zal statistische discriminatie in de hand werken waardoor een tirannie van de meerderheid de overhand kan krijgen.

Big data

Het is al lang geen uitdaging meer om grote hoeveelheden data – *big data* – te verzamelen en te analyseren. Op allerlei manieren worden direct of indirect gegevens verzameld van individuen. Deze gegevens worden gebruikt om beslissingen te nemen voor het collectief. Het individu maakt al lang niet meer de beslissing óf er gegevens worden verzameld. Middels (Europese) wetgeving zoals bijvoorbeeld de Algemeen Verordening Gegevensbescherming probeert de overheid een stuk regie terug te brengen

bij het individu (Autoriteit Persoonsgegevens 2018). Het gaat bij zulke wetgeving om het ingrijpen om een stuk vrijheid terug te brengen bij de inwoners om te voorkomen dat het collectief regeert ten koste van het individu.

Door de exponentieel groeiende hoeveelheid data, waarbij negentig procent van de data over de wereld in de laatste twee jaar is gegenereerd (Marr 2018), wordt het steeds verleidelijker om beslissingen te nemen puur en alleen op basis van analyse van deze data. Stel dat we dit zouden doortrekken naar besluiten van de overheid, dan betekent het feitelijk dat in onze nieuwe technologische samenleving beslissingen worden gestuurd door big data en de analyse daarvan. Maar door wie worden de algoritmes opgesteld? Bepalen technologiebedrijven onze koers? ‘De uitdaging ligt niet bij het feit of mensen in de *loop* blijven of dat onpartijdige systemen data en patronen verzamelen, maar bij de vraag naar de totstandkoming van het oordeel van mensen die ‘goede’ en ‘slechte’ uitkomsten definiëren. Mensen dienen altijd verantwoordelijk te zijn voor hun eigen beslissingen – waar ook mogelijk,’ schrijft Scott Cunningham, professor aan de faculteit *Technology, Policy and Management* van de TU Delft (Cunningham 2018).

Big data zetten de vrijheid onder druk. Je zou kunnen constateren dat een open samenleving alleen kan bestaan als zowel het individu als de overheid in staat blijft om controle te houden over de (analyse van) gegevens, de mate en wijze van verzamelen

---

wanneer (menselijk) ingrijpen noodzakelijk is. Met andere woorden: meer vrijheid, door grenzen te stellen. Deze paradox van de vrijheid blijft desalniettemin een ingewikkeld concept voor traditionele liberalen.

Blockchain

Met Blockchain wordt het mogelijk om iedere overeenkomst, ieder proces, iedere taak en iedere betaling digitaal vast te leggen op een manier die door iedereen geïdentificeerd, gevalideerd, opgeslagen en gedeeld kan worden. Dit heeft een enorme impact op het onderlinge vertrouwen tussen mensen en daarmee beroepsgroepen die juist bestaan om vertrouwen tussen mensen te realiseren, zoals advocaten, notarissen, makelaars en bankiers. 'De Blockchain-hype is aan het luwen. In de eerste jaren was de belofte dat er een nieuwe wereldorde aankwam en dat tussenpersonen van bankier tot Kadaster naar huis konden,' zegt Johan Pouwelse de wetenschappelijke directeur van het Blockchainlab van de TU Delft (Pouwelse 2018).

De meest bekende toepassing van Blockchain is de Bitcoin. Hiermee kunnen mensen een virtuele valuta instantaan over de hele wereld met elkaar delen zonder dat daar de diensten van een bank, met de vaak bijbehorende vertraging, bij aanwezig hoeft te zijn. Dit maakt het ook mogelijk om slimme contracten op te zetten, waarbij betaling pas plaatsvindt als aan de voorwaarden van het contract is voldaan. Het *internet-of-things* kan helpen om op indringende wijze te bepalen of aan de voorwaarden is

voldaan. Hiermee is er geen vertrouwen meer nodig in de medemens. Vertrouwen op data is voldoende. De Blockchain-technologie kan potentieel de invloed van de overheid, (inter)nationale banken en technologiebedrijven beperken en het individu meer vrijheid geven.

Robotica en artificial intelligence

De term robot bestaat al bijna honderd jaar. Hij is geopperd door de Tsjechische schrijver Karel Čapek en is afgeleid van het woord 'werk' of 'verplichte arbeid'. Conform Čapeks definitie is een robot doorgaans een mechatronische slaaf die alle vervelende klusjes van ons overneemt en ons op onze wenken bedient. Een slaaf van wie wij de vruchten van de geleverde arbeid mogen plukken. Robots helpen ons tot nu toe vooral om taken op zich te nemen die wij classificeren als *dull, dirty and dangerous*. Chris Verhoeven, universitair hoofddocent aan het Robotic Institute van de TU Delft stelt dat 'de grote verandering op dit moment dan ook niet de komst van de robot is, maar het feit dat de robot autonoom gedrag kan gaan krijgen' (Verhoeven 2018).

Gevoed door *science fiction* zien we dat de robotische slaaf zich gaandeweg ontwikkelt en steeds slimmer wordt. Zo slim zelfs dat onze slim bedachte veiligheidsmechanismen, zoals geopperd door Isaac Asimov, worden omzeild en wij door onze mechatronische slaven door middel van koude logica tegen onszelf worden beschermd. Hierdoor zullen wij als voormalig eigenaar niet meer in *control of in command* kunnen zijn.

'Intelligentie komt echter ná autonomie. Dit is het eenvoudigste te begrijpen door robots te accepteren als nieuwe dieren: een volgende stap in de evolutie. Dieren zijn autonoom. Ze kunnen zich in hun omgeving handhaven met, zonder, dankzij of ondanks mensen. Het enige verschil met dieren is dat robots wereldwijd met elkaar in contact staan en zo een collectief geheugen hebben. Rupert Sheldrake noemde dat *Morphic Resonance* zegt Chris Verhoeven (2018). De realiteit op dit moment is dat we ons nog geen zorgen hoeven te maken voor een *science fiction* tafereel als dat van een opstand van robots tegen de mensheid. Robots helpen en vermaken ons.

Naast de standaard mechatronische robot zwerft het op het wereldwijde web van de robots die enkel bestaan uit geprogrammeerde code. Deze zogenaamde zelflerende algoritmes zijn een slim gecombineerde set van wiskundige formules en zijn in staat

om een robot volledig autonoom taken uit te laten voeren en zelfs in staat om robots nieuwe taken aan te leren zonder tussenkomst van mens. Deze *bots* of *agents* zijn in staat diverse gerichte taken uit te voeren en doen dat soms beter dan mensen. Zogeheten chatbots kunnen mensen helpen met het beantwoorden van elementaire vragen over producten en maken hiermee de menselijk helpdesk overbodig. Facebook stopte in 2017 met een *artificial intelligence*-project toen bots hun eigen taal begonnen te spreken en het Facebook Artificial Intelligence Research lab (FAIR) de geprogrammeerde bots niet meer konden begrijpen. Het is onbekend waarom de bots dit deden, maar een logische verklaring zou zijn dat zij een poging deden om de communicatie tussen elkaar efficiënter te maken zodat zij sneller succesvoller konden worden. 'FAIR ontdekte dat de robots "slimmer" werden in het onderhandelen en bijvoorbeeld deden alsof ze een item leuk vonden om het verderop in

de onderhandeling zagezegd “op te offeren” om een (vals) compromis te maken, aldus Van de Sype (2017). Hierin schuilt een reëel gevaar. Naarmate bots slimmer worden en over meer informatie beschikken en deze ook nog eens sneller kunnen verwerken blijkt ineens dat er veel banen in de dienstverlening kunnen gaan verdwijnen. Dit zou betekenen dat we richting een generatie kunnen gaan waar wij al vrij snel kunnen vaststellen dat er voor een hoop mensen nooit een passende baan gevonden kan worden.

En ook blijven doemscenario's uit *science fiction* ons bij. Zeker wanneer wij een demonstratiefilmpje voorbij zien komen van ATLAS, de indrukwekkende robot van Boston Dynamics, die acrobatische toeren uit kan halen waar menigeen jaloers op kan zijn. Of als een *agent* als WATSON wint van zijn menselijke tegenspelers in het vragen-spelletje Jeopardy.

Hoe kunnen wij het opnemen tegen een soort die onnipotent en onnipresent is en aan de hand van big data de toekomst kan voorspellen? Een soort die zichzelf vele malen sneller kan ontwikkelen dan een enkele mens? Mensen worden beperkt door langzame biologische evolutie en zullen zich nooit op tijd aan kunnen passen. Als algoritmes nieuwe algoritmes gaan bedenken en in een fractie van een seconde duizenden generaties kunnen overbruggen, wie zijn wij dan nog?

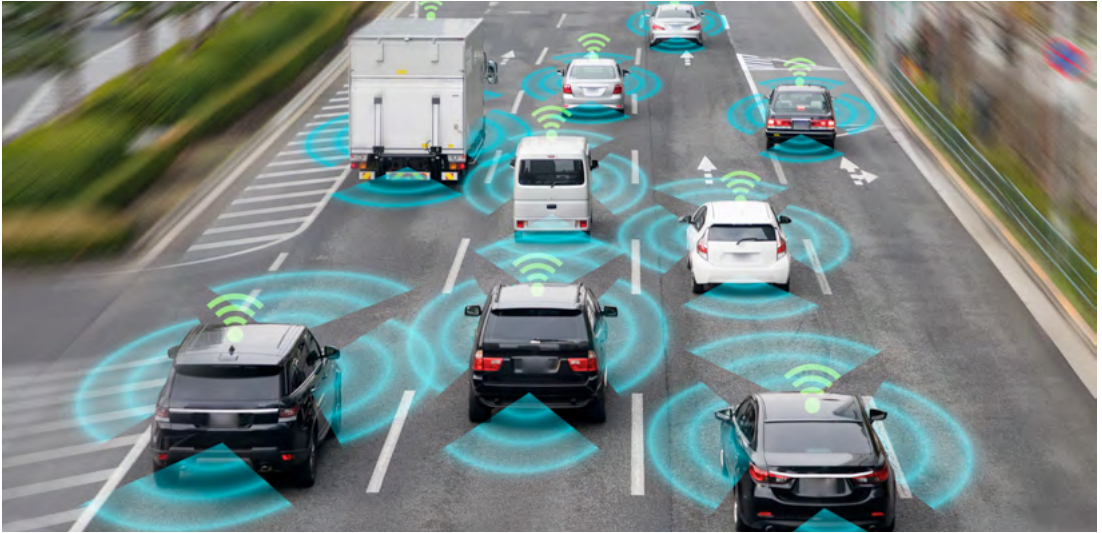
De next step: maatschappelijk verantwoord innoveren

Niet elk risico op het gebied van innovatie is een gevaar. Sommige risico's bieden ook kansen. Egyptenaren gebruikten in de Oudheid het gif van bijen tegen artrose. Dezelfde technologie die het mogelijk maakt om DNA op te knippen waardoor er in de landbouw ziektes uit gewassen kunnen worden 'gesneden', kan in de gezondheidszorg worden toegepast zodat er mogelijk een einde kan worden gemaakt aan erfelijke ziektes. Maar wie bepaalt in welke mate iets nog tot 'gezondheid' hoort of binnen 'ziekte' valt? Zoals de Amerikaanse arts Richard Clarke Cabot (1868-1936) eens zei: 'Ethics and Science need to shake hands.'

“... Vrijheden verliezen gaat immers makkelijker dan vrijheden terugwinnen. Zeker wanneer deze vrijheid wordt verloren aan een technologie die de mens te slim af is ...”

Kruisbestuivingen tussen het menselijk lichaam en technologie, of tussen flora, fauna en technologie, hebben niet altijd een negatieve bijmaak. Andersom brengen ze ook niet altijd maatschappelijke angst met zich mee. Het gaat er vooral om dat mensen er controle op uit kunnen blijven oefenen. 'Vroeger waren we in *command* over een paard (wij bestuurden een dier met eigen wil), toen werden we in control over onze eigen auto, nu zijn we weer in *command* over een zelfsturende auto,' zegt Chris Verhoeven van het Robotics Institute (2018). Daarbij is het nog wel onduidelijk wie of wat

welke waarden gaat voorprogrammeren in de voornoemde auto. Of het nu gaat over de fysieke ruimte of cyberspace, robots of paarden: is dit niet oude wijn in nieuwe zakken? Veiligheidseisen werden pas aan auto's toegevoegd nadat er wereldwijd sprake was van dodelijke slachtoffers. Ethiek is wellicht ook toe te voegen aan de wetenschap op het moment dat wij ons realiseren dat wij onze normen, waarden en vrijheden verliezen. Helaas is deze vergelijking moeilijk te maken. Als de liberale principes waarop onze maatschappij is gebouwd sterven, zijn individuen niet meer in staat om normen en waarden toe te voegen om liberale vrijheden te doen herleven zoals er vroeger airbags aan auto's werden toegevoegd. Vrijheden verliezen gaat immers makkelijker dan vrijheden terugwinnen. Zeker wanneer deze vrijheid wordt verloren aan een technologie die de mens te slim af is. Wanneer nieuwe maatschappelijk ontwrichtende technologieën eenmaal beschikbaar en voor particu-

lieren te koop zijn, blijft het de vraag of wij als maatschappij vooraf geen voorwaarden willen stellen aan de toepassing ervan. Aangezien ethische surveillance in onze grenzeloze hoogtechnologische maatschappij liberale en fysieke beperkingen kent, kan er gezocht worden naar andere vormen van preventie om onze normen, waarden en vrijheden in de huidige liberale samenleving te verdedigen. Op het moment dat er in de ontwerpfase van een nieuwe technologie die mogelijk een disruptieve impact heeft op de liberale samenleving, rekening wordt gehouden met ethiek en het beschermen van onze normen, waarden en vrijheden, kan onze liberale samenleving worden beschermd. 'Ethiek is voor een belangrijk deel een ontwerpdiscipline geworden: het ontwerpen van een moreel wenselijke hoogtechnologische wereld', schrijven Jeroen van den Hoven en Peter-Paul Verbeek. Als exportland pur sang is het niet vreemd dat Nederland 'wereldwijd vooroploopt in het

---

ethisch denken over technologie' (Van den Hoven & Verbeek 2018). Het maatschappelijk verantwoord innoveren zelf is een exportproduct geworden, waarmee we als land al veel aanzien genieten. 'Door toedoen van Nederlandse onderzoekers heeft dit een vaste plaats gekregen in Horizon2020, het grootste R&D-programma van de Europese Commissie, waarin een kleine tachtig miljard euro omgaat. Hierin is, naar Nederlands voorbeeld van maatschappelijk verantwoord innoveren, vijfhonderd miljoen euro gereserveerd voor ethiek, recht en sociale aspecten van nieuwe technologie en innovatie' (Van den Hoven & Verbeek 2018). Het Nederlandse Poldermodel leent zich uitstekend voor de aanpak van maatschappelijk verantwoord innoveren, waarbij de overheid, het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties samen ethische vraagstukken kunnen tackelen. Hiermee kunnen wij ons in de mondiale *hightech* wedloop onderscheiden.

Het nieuwe liberalisme: grenzen trekken om ons leven te kunnen sturen, niet meer om dit te kunnen bepalen

Waar het individu vroeger in staat was om *in control* te zijn, zorgt de nieuwe tijd voor een maatschappij waarin iedereen meer in *command* is. De nieuwe technologieën bepalen deels de waarden en principes van onze maatschappij. Het is bijna onmogelijk om hieraan nog te ontkomen. Het is niet alleen de overheid die de grenzen bewaakt en bepaalt, maar ook de maatschappij die zelf stuurt en bepaalt. Het individu dat zich

hieraan onttrekt, is niet in staat om zelf in vrijheid keuzes te maken, maar wordt geleid door de technologische koers en sturing. Om nog steeds zelf te kunnen blijven bepalen, dient het individu mee te doen en zelf de grenzen te trekken. Het liberalisme van deze tijd kenmerkt zich niet zozeer door het behoud van vrijheid, maar het ontwikkelen en bewaken van stuurmechanismen waarmee het individu in staat is zelf te kunnen bepalen welk stukje vrijheid hij wil opgeven om een ander stuk vrijheid te verkrijgen.

Is het liberale neutraliteitsprincipe niet doorgeschooten wanneer wij onze nationale normen en waarden liever bij grote internationale bedrijven beleggen, dan dat we onze eigen overheid de bescherming van onze vrijheden toevertrouwen? Als de overheid in onze hoogtechnologische samenleving niet ingrijpt laat zij alles over aan de markt en is het individu overgeleverd aan de internationale technologiebedrijven. Dan conformeren individuen zich naar de zogenaamde tirannie van de meerderheid en bepalen internationale bedrijven hoe wij ons leven leiden doordat zij ons in het goede leven 'sturen'. Als de overheid wel ingrijpt, wordt echter het neutraliteitsprincipe losgelaten. Binnen wat wij het liberalisme 4.0 noemen, moet hierin een nieuwe balans worden gevonden. De keuze is simpel: of we gaan nu zelf naar de tekentafel, of we wachten totdat internationale bedrijven dit voor ons doen. De Amerikaanse wetenschapper en politicus Benjamin Franklin zei het al: 'by failing to prepare, you are preparing to fail'.

T.C.E. Kipp MA is voorzitter van het VVD thematische netwerk De Impact van Verandering en raadslid voor de VVD in Apeldoorn. B. Omlo is secretaris van het VVD thematisch netwerk De Impact van Verandering en fractievoorzitter van de VVD in Ede.

Ir. S.Y. de Nijs is algemeen bestuurslid van het VVD thematische netwerk De Impact van Verandering en secretaris van de VVD Nissewaard.

Het artikel is mede mogelijk gemaakt door prof.dr. M.J. Van den Hoven, professor ethiek en technologie aan de TU Delft.

Lijst van afgenomen interviews

- Pouwelse, J., TU Delft, Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering
- Verhoeven, C.J.M., TU Delft. Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering
- Kortuem, G., TU Delft, Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering
- Cunningham, S., TU Delft, Geïnterviewd door Kipp, TCE op 7 oktober 2018 - namens het landelijk Thematisch Netwerk de Impact van Verandering

Literatuurlijst

- Autoriteit Persoonsgegevens, *Algemene Informatie AVG*, 2018, URL: <https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/nl/onderwerpen/avg-europese-privacywetgeving/algemene-informatie-avg>, geraadpleegd op 29 november 2018.
- Bromley, D.W., Cochrane, J.C., *Understanding the Global Commons*, 1994, URL: <http://www.aae.wisc.edu/pubs/misc/docs/em13.pdf>, geraadpleegd op 29 november 2018.
- EenVandaag, *De voorspelbare mens 1: Wat is een Algoritme?*, 2017, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8wcJAIU3drs>, geraadpleegd op 8 oktober 2018.
- Van den Hoven, J., Verbeek, P.P., 'Nederland is ethisch gidsland in mondiale high-tech', *Financieële Dagblad*, 27 april 2018.
- Marr, B., 'How Much Data Do We Create Every Day? The Mind-Blowing Stats Everyone Should Read', *Forbes*, 21 mei 2018.
- Mis, M., *More than half online users get news from Facebook, YouTube and Twitter: study*, 2016, URL: <https://www.reuters.com/article/us-media-socialmedia-news/more-than-half-online-users-get-news-from-facebook-youtube-and-twitter-study-idUSKCN0Z02UB>, geraadpleegd op 15 oktober 2018.
- Popper, K.R., *De open samenleving en haar vijanden*, Rotterdam, 2007.
- Van de Sype, K., 'Robots Alice en Bob beginnen geheimtaal: experiment stilgelegd', *Algemeen Dagblad*, 1 augustus 2017.

